

על השיתוף

ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוף מארץ מצרים:
 סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר
 העלוף מארץ מצרים: (שמות פרק לב פסוקים ד, ח).¹

פירוש רמב"ן שמות לב ד – גישת הפרשנים

"ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוף" - כי אין טיפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באוזניהם, הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כוח הצורה הזאת העלם משם. והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום "אשר הוציאנו ממצרים", כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים... אבל יאמרו במקומות רבים "אשר העלוף", כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים, השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים.²

שמות רבה מב ג – העגל ביחד עם הקב"ה

"והמה דברו עלי כזבים" (הושע ז יג) - ומה כזבים דברו על הקב"ה? דרש רבי עקיבא: אמרו: וכי עימנו היה עסוק? עם עצמו היה עסוק! לעצמו פדה ולא אותנו פדה, שנאמר: "אשר פדית לך ממצרים גוים ואלוהיו" (שמואל ב ז כג).³ רבנן אמרי: "זה אלוהיך" (נחמיה ט יח) – (זה) פדה אותנו.⁴ ר' חגי בן אלעזר אומר: "זה אלהיך" אין כתיב כאן, אלא "אלה אלוהיך" - שיתפו אותו עמו ואמרו: אלוה העגל פדה אותנו.⁵

¹ פעמיים "אלה אלהיך ישראל! ולא סתם אלהים, אלא "אשר העלוף מארץ מצרים". ביטוי זה חוזר גם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט ככתוב במלכים א יב כח: "ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוף מארץ מצרים". ראו דברינו [עגלי ירבעם](#) בפרשה זו. בשניהם, לפחות לא אמרו שם הוי"ה אלא "אלהים" שהוא גם שם אלוהות כללי! כבר הקדשנו דף מיוחד [לסניגוריות על חטא העגל](#), שם ראינו שפרשנים רבים הולכים בדרך אפולוגטית זו שרמב"ן לעיל מייצג: ראו ספר הכוזרי מאמר א צו ומאמר ד יד, רשב"ם ועוד. לפי גישה זו לא הייתה כאן עבודה זרה ממש, אלא המרת כבוד ה' והאמונה המופשטת בו בדבר מוחשי, "בתבנית שור אוכל עשב". במילים אחרות, שעברו על הדיבור השני: "לא תעשה לך פסל ומסכה", אבל לא עברו על הדיבור הראשון: "אנכי ה' אלהיך" – הבחנה שנראה עוד להלן. גישה זו נראית כמתבססת על תפיסת הרמב"ם בתחילת הלכות עבודת כוכבים לגבי השתלשלות עבודה זרה מהאמונה באל אחד, דרך הזדקקות לאמצעים מוחשיים, ועד לעבודה זרה ממש. מדרשי חז"ל, לעומת זאת, אינם מתנצלים ומודים שהייתה כאן עבודה זרה ממש, אבל מכלילים אותה בנושא של "שיתוף", היינו, עבודה זרה שאיננה הכחשה גמורה של הקב"ה, אלא שיתוף האמונה בו יחד עם אמונות זרות (syncretism). מה יחס התורה וההלכה לשיתוף? האם זו עבודה זרה לכל דבר? חמורה יותר? קלה יותר?

² פסוק זה משמאל ב הוא חלק מתפילת דוד לפני ארון ה' אחרי שנתן הנביא מודיע לו שלא הוא יבנה את בית ה' אלא שלמה בנו. ראו התפילה במלואה שם. פסוק זה נדרש בפנים רבות, במדרשים רבים, בהקשר עם יציאת מצרים וקריעת ים סוף. ראו למשל ספרי במדבר פיסקא פד: "וכן הוא אומר "מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו - ר' אליעזר אומר עבודה זרה עברה בים עם ישראל. ואיזה זה? זה פסלו של מיכה (ראו דף שהקדשנו [לפסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). ר' עקיבא אומר: אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו, אמרו ישראל לפני המקום: פדית את עצמך". החיבור של מדרש ספרי זה עם דרשת ר' עקיבא כאן אומר דרשני. אם כשיטת ר' אליעזר בספרי שפסל מיכה עבר איתם בים סוף, הרי הם גומלים רעה תחת טובה. הקב"ה מחל על כבודו בים סוף ונתן לע"ז שהביאו איתם ממצרים לעבור איתם בים (השוו עם אלוהי הנכר של יעקב בחזרתו מחרן לארץ ישראל, בראשית לה ב) וקעת בתמורה הם עובדים לעבודה זרה. ואם כשיטת ר' עקיבא בספרי (יחד עם ר' עקיבא כאן), כפיות הטובה גדולה עוד יותר. שם, בספרי, הקב"ה מזדהה איתם עד שכביכול הוא עצמו נפדה ממצרים ("בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עימהם" מכלילתא בא) וכאן, בתמורה, הם מעלילים עליו שרק את עצמו פדה, רק לעצמו דאג. דרשות רבות נאמרו על פסוק זה שבשמואל ב, מקצתם הבאנו בפרשת בא בדברינו [לי ולכם היא הגאולה](#) ובפרשת בשלח [שחורה אני ונאווה](#). וחזרנו וסיכמנו בדף אשר [פדית גויים ואלוהיו](#). הפעם נעסוק כאמור בנושא אחר.

³ הפסוק המלא שם הוא: "אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלף ממצרים ויעשו נאצות גדלות". ראו פרק ט בנחמיה שם במלואו. ובירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב: "תני ר' שמעון בן יוחי: שלושה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן. ומה טעמא? ויאמרו אלה אלהיך ישראל - הרי לשנים עשר שבטים. זה אלהיך - הרי דימוסיא אחת לכולן". עגל פרטי לכל שבט ועגל ציבורי ומשותף לכל השבטים. אין הנחות לדור הגאולה יוצאי מצרים אשר עשו יותר עגלים מירבעם ואף שימשו לו תקדים! "זה אלהיך" שבנחמיה, מהדהד בהיפוך גמור ל-[זה אלי ואנוהו](#) (ראו דברינו בפרשת בשלח), ו"אלה אלהיך" שבפרשתנו, מהדהד בהיפוך ל"אנכי ה' אלהיך" של עשרת הדברות ומעמד הר סיני. ובמדרש, שלושה עשר העגלים הם אולי גם היפוך לשלושה עשר ספרי התורה שכתב משה לשבטי ישראל. גם שם נתן אחד לכל שבט ואחד משותף לכולם ושם אותו בארון: "שאים יבקש לזייף דבר שיהיו מוצאים אותה שבארון" (פסיקתא דרב כהנא וזאת הברכה, דברים רבה ט ט, מדרש תהלים בובר פרק צ). האם שלוש עשר ספרי התורה הם הכפרה על שלוש עשרה העגלים? כך או כך, עגל וספר תורה לכל שבט ושבט, ואחד "מובחר" (par excellence) משותף לכולם.

⁴ ר' חגי מנסה להקל בחטא העגל דרך רעיון השיתוף. הפסוק בנחמיה אמנם אומר "זה אלהיך", אבל דא עקא שהפסוק בשמות אומר "אלה אלהיך" - לשון רבים. שיתוף עבודת השם עם עבודה זרה ודאי שאסור: "לעבדם - להביא את המשתף" (ספרי דברים פיסקא קמח). אבל יש בו גם צד להקל כפי שנראה בהמשך.

סנהדרין דף סג עמוד א – מחלוקת לגבי שיתוף

אמר רבי יוחנן: אלמלא וי"ו שב"העלוק" נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה. ⁶ ... אמר לו רבי שמעון בן יוחאי: והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר "בלתי לה' לבדו!" (שמות כב ט). אלא מה תלמוד לומר "אשר העלוק"? - שאינו אלוהות הרבה. ⁷

מסכת סנהדרין דף קג עמוד ב – אין מקום לשניים

מנשה העמידו בהיכל, שנאמר: "וַיִּשֶׂם אֶת פֶּסֶל הָאֲשֶׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה בְּנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי מִכָּל שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשִׁים אֶת שְׁמִי לְעוֹלָם" (מלכים ב כא ז). אמון הכניסו לבית קדשי הקדשים, שנאמר: "כִּי קָצַר הַמְצָעָה מִהַשְׁתַּרְצֵה וְהַמִּסְכָּה צָרָה כְּהַתְּפַנֵּס" (ישעיהו כח כ). מאי כי קצר המצע מהשתרע? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כי קצר המצע זה מלהשתרר עליו שני רעים כאחד. מאי "והמסכה צרה כהתכנס"? אמר רבי שמואל בר נחמני: רבי יונתן כי הוה מטי להאי קרא הוה קא בכי, מי שכתב בו "כונס כנד מי היס" (תהלים לג ז), תעשה לו מסכה צרה? ⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים סוף פרשה יז – השיתוף הציל את בני ישראל מכליה

"בלתי לה' לבדו". לפי שאחרים אומרים, אילולי ששיתפו ישראל שמו של הקב"ה בעבודה זרה, כלים היו מן העולם, שנאמר: "זובח לאלהים יחרם בלתי להשם לבדו". רבי שמעון בן יוחאי אומר, והלא כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה, שנאמר: "את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם" (מלכים ב יז לג). ⁹

⁶ "שונאיהם של ישראל" הוא ביטוי בלשון נקייה לעם ישראל עצמו. אילו היה כתוב "אשר העלוק" בלי ו"ו - שמשמעונו שעבדו רק את העגל לבדו - אזי באמת לא הייתה תקומה לעם ישראל. אלא שכתוב: "אשר העלוק" בכתוב מלא ואפשר לדרוש אותו בלשון רבים כמו "אלה" בדרשת ר' חגי בשמות רבה לעיל. ר' יוחנן מצטרף לדעתו של ר' חגי שמה שמקל על מעשיהם של בני ישראל הוא השיתוף של עבודת העגל עם הקב"ה. וכדברי רש"י שם: "דהא לא כפרו בקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר". ובדברינו [הנלוו אין בו ממש](#) בפרשה זו בשנה האחרת הבאנו את המדרש בו משה אומר דברים דומים: "בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, עמד לו משה מפיס את האלהים. אמר: ריבון העולם, עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם? העגל הזה שעשו יהיה מסייעך. אתה מזריח את החמה והוא הלבנה. אתה הכוכבים והוא המזלות, אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים. אמר לו הקב"ה: משה, אף אתה טועה כמותם? והלא אין בו ממש! אמר לו: אם כן למה אתה כועס על בניך? הוי: למה ה' יחרה אפך בעמך". אלא ששם הכיוון הוא אחר. שם משה מנסה לכפר ולבקש מחילה בדרך של הבאת הנושא עד כדי אבסורד ומנסה להראות שאין בעבודה זרה ממש! ואולי בכל זאת יש דמיון בין שני הטיעונים? אולי חלק מהסיבה להקל בשיתוף הוא האבסורד שבדבר. נשמח לשמוע דעות בנושא.

⁷ ר' שמעון בר יוחאי חולק וסובר שאין בשיתוף שום קולא וחייבים על עבירה זו כליה כדן כל העובד עבודה זרה. ומי שחטא בחטא העגל אכן נענש. ולשון הרבים "העלוק" פירושו, אדרבא, שעבדו הרבה סוגים של עבודה זרה. אבל גם לשיטה זו לא נראה ששיתוף חמור יותר מעבודה זרה "נטו". שיתוף, עפ"י ר' שמעון בר יוחאי, הוא עבודה זרה לכל דבר. התורה דורשת נאמנות מחולטת: "בלתי לה' לבדו". כל מה שמעבר לכך, שיתוף או כפירה מוחלטת, הם היינו הך. ראו אגב תוספות שם: "כל המשתף שם שמים - לא דמי להא דכתיב חרב לה' ולגדעון (שופטים ז) וכן דברנו בה' ובך (במדבר כא), דלא אסור אלא במידי דאלהות". שיתוף שם ה' עם דברים חילוניים גמורים, כמו כוחי ועוצם ידי של בני אנוש, אף שגם זה איננו דבר נאה, אינו "שיתוף". השיתוף האסור עפ"י ההלכה הוא רק עם אלוהות אחרת. ראו מים אחרונים 3 שהבאנו בסוף דברינו.

⁸ ראו מקבילה במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג שדורש את כל העניין על עבודה זרה שיצאה עם בני ישראל ממצרים ועברה איתם בים סוף (מובא בדברינו [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים): "אמר הקב"ה: אילולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם. על עבודה זרה שביניהם, שנאמר: ועבר בים צרה (זכריה י יא) ואין צרה אלא עבודה זרה, שנאמר: והמסכה צרה כהתכנס (ישעיהו כח כ), ואומר: ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח יח)". כאן נראה חיזוק לשיטתו של רבי שמעון בר יוחאי. אין שום הנחה לשיתוף. אדרבא, נראה שיש גם חיזוק לגישה זו מהפסוקים בפרק לד בפרשתנו, הפרק על מתן לוחות שניים והברית המחודשת ו"ג מידות אחרי חטא העגל, הפסוקים על איסור כריתת כל ברית עם יושבי הארץ ומצוות עקירת עבודה זרה: "כי לא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי ה' קָנָא שְׁמוֹ אֶל קָנָא הוּא" (שמות לד יד). אבל אפשר לדקדק שכאן מדובר בהכנסת הצרה אל תוך המקדש פנימה! ואפשר גם להבין את בכיו של רבי יונתן ביותר מדרך אחת.

⁹ דרשה זו קצת קשה ונראה כאילו התהפכו היוצרות. ר' שמעון בר יוחאי שלא מקבל את טענת השיתוף צריך היה להביא סיוע לשיטתו מהפסוק "בלתי לה' לבדו" (כמו בגמרא בסנהדרין לעיל ובסוכה להלן), ואילו ה"אחרים אומרים", שמצדדים בטענת השיתוף, צריכים היו להסתמך על הפסוקים במלכים ב'. נראה כאילו מישוהו הפך את הפסוקים או את בעלי המחלוקת עצמם. והמאיר עיננו יבורך. עכ"פ, מדרש זה מקשר את נושא השיתוף עם "גירי אריות", אותם גויים שהביא שלמנאסר מלך אשור והושיבם בישראל במקום עשרת השבטים שהגלה. ראו פרק יז שם במלואו. גויים אלה מכוונים "גירי אריות" משום שקבלו את דת ישראל רק מפחד האריות שהיו הורגים בהם (פסוק כו שם). ורבו הדיונים עליהם בתלמוד אם הם הכותים ואם גירותם נחשבת (ראו יבמות כד ב, ב, קידושין עה ע"ב ועוד). ראו גם ספר עזרא פרק ד איך הם מנסים להתחבר לשבי ציון, אך אלה דוחים אותם: "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו". לענייננו, גם הם מייצגים סוג של שיתוף שכן קבלו עליהם את עבודת ה' למחצה, בלי לעזוב את עבודת האלילים המקורית שלהם. אלא שיש הבדל בין שיתוף של ישראל ושל גוי בהיבט כפול: לגבי ישראל, השיתוף אסור כעבודה זרה, אך מאידך אינו יכול להוציא מכלל ישראל ו"ישראל שחטא ישראל הוא". לגבי גוי השיתוף אינו אסור, אבל גוי שמבקש להתגייר ולהסתפח לעם היהודי, שיתוף אינו יכול להיות עבורו "כרטיס כניסה". ראו רלב"ג על פסוק יז שם. אגב, נושא השיתוף של גוי נדון בהרחבה בספרות ההלכה ומקובל הכלל: "אין בני נח מצוים על השיתוף" (ראו ש סנהדרין פרק ז סימן ג, בית יוסף חושן משפן סימן קפב). מוכרת גם שיטת רבינו תם שקבע שנכרים של ימינו עובדים בשיתוף ולפיכך אפשר להקל בקשרים עסקיים איתם. ראו

מסכת סוכה דף מה עמוד א-ב – הפרידה מהמזבח

משנה: בשעת פטירתן מה הן אומרים: יופי לך מזבח יופי לך מזבח. רבי אלעזר אומר: ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח.¹⁰ **גמרא:** והא קא משתתף שם שמים ודבר אחר, ותניא: כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר: "בלתי לה' לבדו!" (שמות כב יט) - הכי קאמר: ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחין. ליה אנחנו מודים, ולך אנו מקלסין.¹¹

איכה רבה פתיחות, פתיחתא י – לא אותי קראת יעקב

רבי יצחק פתח: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב) ... שלוש מאות וששים וחמישה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד. והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום. וכולן עשו ישראל הגמוניא¹² ועבדו אותן דכתיב: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (שופטים י ו) - אפילו בשותפות. אמר ר' אבא בר כהנא: לא תהיה כוהנת כפונדקית¹³ ... אמר ר' יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו. אמר המלך: הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו. כך אמר הקב"ה: הלואי השוה אותי בני כגרימי הזו שהיא באה באחרונה,¹⁴ אלא, "ולא אותי קראת יעקב".¹⁵

אתה עוסק במלאכתך כל היום ואינך עיף, ולהתפלל לפני אתה עיף? אתה פועל בעסקיך כל היום ואינך מפהק וכשאומר לך חברך: בוא והתפלל, אתה אומר לו: אין אני יכול! אצל הבעל מה כתוב? "ויקראו בשם הבעל מהבוקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המזבח אשר עשה" (מלכים א יח כו), הוי: "ולא אותי קראת יעקב" - הלואי לא הכרתיך יעקב. למה? "כי יגעת בי ישראל".¹⁶

תוספות מסכת בכורות ב ע"ב, ש"ך יורה דעה קנא ועוד. וראו גם שו"ת יחוה דעה חלק ד סימן מה שהאריך בנושא. וכל זה בשיתוף של גוי. אך אנו עוסקים בשיתוף של ישראל.

¹⁰ תפילה שהיו אומרים בבית המקדש בהושענא רבה בתום שבע ההקפות שהיו מקיפים את המזבח עם הערבות. ראו סוכה פרק ד משנה ה. ורש"י בגמרא שם: "יופי לך מזבח - היופי הזה אנחנו עושים לך שאתה מכפר עלינו".

¹¹ רש"י שם: "שאתה חביב לפניו לכפר עלינו. מודים לאו לשון הוד, אלא לשון תודה, שאנו מודים בו ולא כופרים". ופירוש שטיינזלץ שם: "ובאופן זה אין משתפים את המזבח עם ה' במדרגה אחת כלל". ראו גם הפירושים השונים בתפילה שאנו אומרים בהושענא: "אני והו הושיעה נא". אגב, אין להסיק משאלת הגמרא שניצחה שיטת ר' שמעון בר יוחאי המחמיר בשיתוף ורואה בו עבודה זרה לכל דבר (הגמרא בסנהדרין סג לעיל). גם ר' יוחנן ור' חגי המקלים בעניין ומסנגרים על בני ישראל בקשר לחטא העגל, יסכימו שלכתחילה ודאי שאין לשותף. אך עדיין קשה מה פשר עצם הפנייה הזו למזבח. ראו שוב תוספות על הגמרא בסנהדרין סג לעיל (הערה 7 לעיל) שהשיתוף האסור הוא "במידי דאלהות". מצאנו גם ברשימות השיעורים לר"ד סולובייצ'ק, סוכה מה ע"א שמממשיל את המזבח למלצר: "שאמרו חז"ל שאף שהיין משל בעל הבית, מכל מקום צריכים להודות למלצר המגישו לשולחן - חמרא למריה טיבותא לשקיה ... וגם כאן לפי ר"א, אף שמודים לה' כי הוא מקור השמחה, מ"מ מכירים טובה גם למלצר שמביא את השמחה - וזה המזבח". ועדיין לא נחה דעתנו.

¹² בנוסחאות אחרות: הרמוניא, היינו כולם ביחד.

¹³ ביטוי מושאל מעניין הלכתי שבו דנה המשנה בכשרותו של עד אחד, כולל אישה ועבד, להעיד שפלוני מת ואשתו מותרת להינשא. עדותה של פונדקאית נקבל ועדותה של כוהנת לא? ראו יבמות פרק טז משנה ז וכן בגמרא יבמות קכב ע"א. ובילקוט שמעוני שופטים רמז מא (על בסיס הגמרא בביצה כה ע"ב והגמרא ביבמות שם) מצויים הדברים הבאים: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו - מה תלמוד לומר ולא עבדוהו? אמר רבי אלעזר: אמר הקב"ה: אפילו כתרומס הזה ששולקים אותו שבע פעמים ואוכלים אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני, לא תהא כוהנת כפונדקית?!" לא תהא האמונה בקב"ה (הכוהנת) לפחות כמו עבודה זרה (הפונדקאית)? מה שבהכרח מביא לשותפות. אגב, הפסוק מספר שופטים עליו נשענת הדרשה באיכה רבה, הוא מוטו מרכזי של הספר, אשר חוזר במספר וריאציות שונות שם. משמעותו, לפי מדרשים אלה, היא, שהטענה המרכזית של הקב"ה על התנהגות עם ישראל בתקופת השופטים, היא שהם הזניחו אותו כליל ולא עבדוהו אפילו בשותפות. בחיבור עם שיטת ר' חגי ור' יוחנן שחטא העגל היה בשיתוף, יוצא שתקופת השופטים עוד מלמדת זכות על חטא העגל, שם היה לפחות שיתוף! "אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל" (איכה רבה א כח). והנה יש דורות שלא רק נטלו אלא עוד הסיפו חטא על פשע לעומת חטא העגל.

¹⁴ גריזמי או כריזמי – מנה אחרונה, פרפרת. הלואי הייתי עולה על שולחנם לפחות כלפתן בסוף הארוחה.

¹⁵ ראו מקבילה, כמעט מילה במילה באסתר רבה פרשה ג סימן ד. שם מובא מדרש זה על חטאם של ישראל שהשתתפו בסעודתו של אחשוורוש ושכחו את חורבן הבית ("והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים" - ששתו מכלי המקדש), או על עצם ישיבתם בגלות תחת מלכים זרים שהיא עצמה עונש על כך שביושבם על אדמתם אפילו לא עבדו את הקב"ה בשותפות. כך או כך, מדרש זה הוא אמירה ברורה וצלולה "בזכות" השיתוף. לא לכתחילה, כמובן, אבל לפחות בדיעבד, בראייה לאחור של גורמי החורבן. וגם בראייה קדימה, לא להתנתק לגמרי מהיהדות, לא להתבולל ולנתק את השרשרת. בדומה, אם כי שונה, מהאמרה: "הלואי אותי עזבו תורתך שמר" (ירושלמי חגיגה פרק א דף עו, איכה רבה פתיחתא ב). לשמור על קשר כלשהוא.

¹⁶ הבאנו את המשך המדרש, בתרגום לעברית חופשית שלנו, בשל הקשר עם אליהו בהר הכרמל, הפטרת השבת (שנדחת מפני הפטרת שבת פרה ברוב שנים שאינן מעוברות). לבעל, עמדו נביאיו הישראליים וצעקו בקול גדול. ואילו אותי: "לא קראת יעקב". אזכור ברור לכך שבמעמד הר הכרמל העם עומד פאסיבי במחזה שאליהו עורך למענו ואינו פוצה פה. לבעל יש ארבע מאות וחמישים איש הקוראים לו בקול גדול, ולה' אין איש! רק אחרי ירידת האש מהשמים העם קורא: "ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים" וגם קריאה זו לא החזיקה הרבה מים, כידוע. כשאין אפילו שיתוף, הקב"ה מעדיף אילו לא היה מכיר את עם ישראל

רות רבה פתיחתות ב – שותפות בוודאי איננה האידיאל

"ונפש רמיה תרעב" (משלי יט טו) - ע"י שהיו מרמים להקב"ה, מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ב"ה. הוא שאליהו אומר להם: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" (מלכים א יח).¹⁷

אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) פרק כ פסוק א – בין הדיבר הראשון לשני

וכבר פירשתי, כי הדבור הראשון הוא היסוד, ועליו כל בניני המצות, ואחריו כתוב "לא יהיה לך". ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג. כי יש רבים שהם מאמינים בשם, והם מזבחים ומקטירים לע"ג, כמו המקטירים למלכת השמים, שהם חושבין כי ייטיבו להם, כאשר אמרו: "ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל" (ירמיהו מד יח), וכתוב: "את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים" (מ"ב יז, לג). וככה נעמן "בהשתחויתי בית רמון" (שם ה, יח). והנה אלה מודים בשם, רק משתפים עמו אחר.¹⁸

רשב"ם דברים פרק ה פסוק ז – מה דעתו לגבי שיתוף?

"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" - נראה לי, אפילו אתה מאמין בי, לא יהיה לך אלהים אחרים מבלעדי, לקסום בהם קסמים כתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינן אלא לקסום קסם. וכן לא תעשון אתי אלהי כסף, אע"פ שאתם מאמינים בי. וכן בלתי לה' לבדו, ולא לו ולאחרים.¹⁹

ויקרא רבה פרשה לג – שיתוף בגלות

"וכי תמכרו ממכר לעמיתך" - ר' חייא בריה דר' אדא דיפו אמר: עתידין אתם להימכר לאומות העולם, אלא שתפו לבוראכם עמכם כדרך שעשו חנניה מישאל ועזריה ... אמר להם (נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה): לא כך כתב לכם משה בתורה: "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם" (דברים ד כח) וכאן באתם לעשות עבודה זרה שלי צדו? אמרו לו: אדוננו המלך, לא לסגוד, אלא למפלח במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליא.²⁰

בכלל. ראו דברינו [הפטרות השבת - אליהו בהר הכרמל](#) בפרשה זו. ובפשט הפסוק יש לשים לב לשימוש בשמות יעקב וישראל במשפט אחד, כאומר גדול מאד חטא השכחה המוחלטת, באיזה שם שתבחרו.

¹⁷ ובמדרש תהלים (בובר) מזמור קיט: "סַעֲפִים שָׁאֲתִי (תהלים קיט קיג) ... מהו סעפים? כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה ... וכן אליהו אמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. אמר: לא תאזונו החבל בשני ראשים, בחרו לכם היום את מי תעבדו וגו'". (ראו השימוש בביטוי אחיזה בשני קצוות החבל, בניסיונות אברהם להצלת סדו, בראשית רבה לט ו; ובמדרש תנחומא ואתחנן ו, בתחנוני משה להיכנס לארץ). האם מהפטרות השבת וממדרש רות רבה לעיל (המדבר בין השאר על ירידת אלימלך ובניו מהארץ), אנו שומעים דעה המחזירה אותנו לשיטת רשב"ם לעיל הדורשת נאמנות מוחלטת לה' – "בלתי לה' לבדו"? לאו דווקא. שותפות היא בהכרח דבר מגונה, מרמה ובזוי, צביעות בלשון ימינו, ולעולם תעמוד כנגדו התביעה לעבודת ה' נאמנה. אבל אם האלטרנטיבה היא "ולא אותי קראת יעקב", ניתוק מוחלט, הזנחה מלאה של היהדות, יש לחז"ל האומץ לומר שבדיעבד עדיפה השותפות. ראו אגב הדוגמאות האחרות שמדרש תהלים מביא שם בהמשך על "סעפים שנאתי": "אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלהים מתוך יסוריהן ולא מאהבה, וגם מי שפורש מדרכי האלהים והולך בדרכי בני אדם". וודאי שלא נאמר שמי שעובד מיראה ולא מאהבה או מייסורים הוא פסול. ראו דברינו [עשה מאהבה עשה מיראה](#) בפרשת עקב.

¹⁸ אבן עזרא מבחין בין הדיבר הראשון "אנכי ה' אלהיך" והדיבר השני "לא יהיה לך אלהים אחרים". הראשון חשוב וחמור יותר. אדם יכול לעבור על הדיבר השני ועדיין לקיים את הראשון! זה השיתוף! המשתף את ה' עובר על הדיבר השני - שיתוף הוא אמנם עבודה זרה לכל דבר ("בלתי לה' לבדו" - להביא את המשתף מכילתא רשב"ם" כב יט וכן מדרש ספרי פיסקא קמח שהבאנו בהערה 5 לעיל), אבל המשתף עדיין מקיים את הדיבר הראשון! הבחנה זו מצויה גם בפירוש רמב"ן בשמות כ ב-ג כאשר בדיבר הראשון הוא מדגיש את האמונה הייחודית בקב"ה, אבל בדיבר השני הוא מדרג את עבודה זרה לכמה דרגות, כאשר הראשונה איננה כה חמורה והיא סוג של המחשה. רמב"ן לא מזכיר שם את הנושא של שיתוף וגם אבן עזרא לעיל דן בגירי האריות שאינם יהודים ונבנעמן שהוא גוי (ראו הערה 9 לעיל לגבי גוי שעובד בשיתוף) ואינו עושה הבחנה בין סוגי שיתוף ומשתפים. אבל פתיחת פירוש אבן עזרא בהבדל בין הדיבר הראשון לשני והקביעה שפשעו של מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג, היא אמירה ברורה.

¹⁹ ראו דברינו בפרשת יתרו [לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב](#), כיצד מתקשר ציווי זה שנאמר לאחר עשרת הדברות עם חטא העגל. לפי רשב"ם הציווי שם הוא על השיתוף - "לא תעשון אתי", שאינו אלא המשך לציווי בדיבר השני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". נראה שרשב"ם חולק על אבן עזרא ובעיניו כל סוגי עבודה זרה, בין בשיתוף ובין "נטו", בין עם אמונה בה' ורק קוסם קסמים וכו' ובין בלי - הכל איסור אחד הוא! הדישה לכתחילה היא חדה וברורה. ואע"פ כן, עובדה שהתורה מוצאת לנכון להוסיף את הציווי הזה לאחר עשרת הדברות וגם רשב"ם מכיר באפשרות של מי ש"מאמין ב", רק שהוא קוסם קסמים כמו לבן. אז אולי גם רשב"ם יסכים שבדיעבד מי שעובד בשיתוף עדיף על מי שהתנתק לגמרי ושכחטא העגל עברו בני ישראל על איסור השיתוף (שהוא מיוחד לעם ישראל שכן בני נח לא מצווים על השיתוף), אבל לא על עבודה זרה ממש. וצ"ע.

²⁰ זהו שיתוף שונה ו"חיובי" הקשור לישיבה בגלות שהוא מעין "תשובת המשקל" לשיתוף שדברנו עליו לעיל. בעת שישב עם ישראל על אדמתו הוא לא השכיל להתמיד בעבודת ה'. במקרה הטוב שיתף את עבודת ה' עם עבודה זרה וברוב המקרים אפילו שיתוף כזה לא עשה (ראו שוב הפסוק הפותח בספר שופטים שמצוטט באיכה רבה פתיחתאות שהבאנו לעיל: "ויסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו"). כעת כשהעם בגולה, הוא צריך להיות חזק דיו, בדומה לחנניה מישאל ועזריה, על מנת לקיים שיתוף של עבודת המלך (תשלום מיסים כבדים) יחד עם החזקה באמונתו ובעבודת ה'. ראו שוב פירוש תוספות שהבאנו בהערה 7 לעיל. ולגבי חנניה מישאל ועזריה שקידשו את השם ולא רצו לעבוד עבודה זרה מכל סוג שהוא, ראו שיר השירים רבה ז יג.

ויקרא רבה יז ז – האורח מגרש את בעל הבית

"כנגע נראה לי בבית" - זו טינופת עבודה זרה. ויש אומרים: זה צלמו של מנשה. זהו שכתוב: "והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה" (יחזקאל ח ה). מהו בביאה? אמר רבי אחא: ביא, ביא! התושב מפנה לבעל הבית. אמר רבי ברכיה: כתוב: "כי קצר המצע מהשתרע" (ישעיה כח כ) - אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחת".²¹

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים 1: נחזור אל המים שיצקנו כבודך אגב, בהערה 1 בתחילת דברינו, על כך ששם הוי"ה איננו מוזכר בחטא העגל. בשני המעמדות הגדולות של האמונה, בקריעת ים סוף ובמעמד הר סיני נזכר שם הוי"ה: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" וכן: "אנכי ה' אלהיך". ראו גם דברינו [קונה שמים וארץ](#) בפרשת לך לך שזה החידוש הגדול של אברהם למלכיצדק שהאמין באל אחד ו"עליון" אבל לא הכיר את שם י"ד ה"א וא"ו ה"א. בחטא העגל העם מדבר על אלוהות סתם ואינו מזכיר את שם הוי"ה: "אלה אלהיך" ולא "אלה ה' אלהיך". לאמור, מה שראינו בקריעת ים סוף ובמעמד סיני זה ה' אלהים (ראו גם אליהו בהר הכרמל ה' הוא האלהים) ואת זה אין העגל בא להחליף. העגל בא להחליף את משה האיש ולהוסיף אלוהיות (ראו הגמרא בסנהדרין לעיל וכן רש"י: "אלוהות הרבה איוו להם"). האם נוכל ללמוד מכאן על סוג נוסף של שיתוף ולסגור על עם ישראל מנקודת מבט נוספת? האם לכך התכוון אבן עזרא לעיל בהבחנה שהוא עושה בין הדיבר הראשון "אנכי ה' אלהיך" ובין הדיבר השני "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"? לא ראינו מי מהמפרשים שתפס נקודה זו לסניגוריה על עם ישראל. אך לא ראינו אינה ראייה והמאיר עינינו בעניין זה יבורך בכל מילי דמיטב.

מים אחרונים 2: בניגוד לעמדת חז"ל, נראה שהנטייה הטבעית של אנשים רבים בימינו היא לראות במשתף דבר גרוע יותר ממי שעזב את היהדות לגמרי. מי שהולך בשבת לבית הכנסת וביום ראשון לכנסייה, עושה קידוש בשבת ואח"כ אוכל חזיר לתיאבון, נראה בעינינו חמור יותר ממי שהתנצר ועזב את היהדות לגמרי, בוודאי יותר מאדם חילוני ואפילו אתאיסט. אולי בגלל חוסר האינטגרטי (יושרה), הזיוף שבדבר והחשש מהשפעה רעה. ראו גם דברי רמב"ם באגרת תימן על כת הזיוף או הצבועים. אבל חז"ל לא חשבו כך. האם רק בדיעבד? איפה הדעה הנגדית? (יש! ראו כל המדרשים על "אל קנא", שמות כ ד, לד יד, דברים ד כד). הפטרת פרשת כי תשא (להוציא שנים בהם היא נדחית בשל הפטרת שבת פרה), היא [אליהו בהר הכרמל](#). אליהו עומד שם ואומר לעם: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים! אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו". אליהו דורש הכרעה ועקביות! כך גם רשב"י "תלמידו". ואולי כולם למדו ממשה. אולי זו המחלוקת בין אהרון למשה: אהרון הסכים לשיתוף, משה לא.

מים אחרונים 3: ראו ספרו של יעקב כץ, בין יהודים לגויים, מוסד ביאליק ירושלים תשכ"א, שמביא את דברי הר"י (רבי יצחק) מבעלי התוספות שמיקל בנצרות שעובדים בשיתוף ולא ע"ז ממש: "כי נשבעים בקדשים ... ואע"פ שמזכירים שם שמים וכוננתם לישו הנוצרי, אין מזכירים שם עבודה זרה. וגם דעתם לעושה שמים וארץ ואע"פ שמשתפים שם שמים ודבר אחר". ראו תוספות בגמרא סנהדרין סג ע"ב ד"ה אסור, שהבאנו בהערה 8 לעיל. אך כל זה, בשיתוף גוי, לא ישראל.

²¹ כאן חזרנו לכאורה לגישה המחמירה שנראה שהיא שתפסה במהלך הדורות הן בשל הרדיפות שרדפו הדתות האחרות את היהדות, בפרט אלה שינקו ממנה והן בשל רגש הצביעות שיש עליו הסכמה חברתית-תרבותית כלל-אנושית רחבה. מה שהיה אולי נכון בתקופת ירידת האלילות, לא נראה נכון בתקופת עלייתן של הנצרות והאיסלאם. ראו גם מדרש באיכה רבה פתיחתא כה המתאר איך השכינה מסתלקת בהדרגה מבית המקדש, שהכניסו בו עבודה זרה ולה אין שם יותר מקום: "עשר מסעות נסעה השכינה, מכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, מן מפתן הבית לכרובים ... ובוכה ואומרת: הוי שלום בית מקדשי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום בית מקדשי". אין השכינה ועבודה זרה יכולות לדור בכפיפה אחת! התושב מפנה את בעל הבית וכשם שהמיטה איננה יכולה לקבל יחסי אישות של שותפות, כך גם או כוהנת פונדקית וכשיטת רשב"י לעיל וכדרישה האולטימטיבית של אליהו בהר הכרמל: עד מתי תפסחו על שני הסעיפים! אך אולי דווקא על רקע זה, חשוב להציף את האלטרנטיבה של השיתוף שאפשר שיש לו מקום בדיעבד בעולמנו הפלורליסטי ולנוכח מכת ההתבוללות והתרחקות של חלקים נכבדים של עם ישראל מהמסורת ולנוכח התגברות החילוניות וירידת כוחן של הדתות הגדולות. אולי גם את המדרש הנ"ל ניתן לכלול באסכולת השיתוף. השכינה אינה יכולה לדור בכפיפה אחת עם עבודה זרה, השכינה מסתלקת, אבל האדם צריך לשמור בכל מחיר על איזשהו קשר ליהדות. אם לא הוא, אז אולי למען הדורות הבאים. שידעו שיש בכלל יהדות, שיוכלו לבחור, שיבינו על מה בכלל מדבר אליהו!